

Для проведення релігієзнавчої експертизи обов'язковими є принципи: об'єктивності, толерантності, загальнолюдськості. Разом ці підходи забезпечують вирішення конфлікту інтерпретації під час проведення експертизи, найперше, унаслідок протиставлення «ідеї спасіння – ідею справедливості» та врахування концепції «верховенства права» у співвідношенні із аксіомами «надприродне» та «справедливість».

Література:

1. Цофнас А. Ю. Гносеологія : [навчальний посібник] / А. Ю. Цофнас. – К. : Алерта, 2005. – 232 с.
2. Кохановский В. П. Методология научного исследования / В. П. Кохановский // Основы философии науки : [учебное пособие аспирантов] / В. П. Кохановский, Т. Г. Лешкевич, Т. П. Матяш, Т. Б. Фатхи. – Ростов н/Д. : Феникс, 2004. – С. 307–370.
3. Основи методології та організації наукового дослідження : [навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів] / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
4. Бабій М. Правологія релігії в її предметі та структурі / М. Бабій // Дисциплінарне релігієзнавство : [колективна монографія] / За наук. ред. д-ра філософ. наук, проф. А. Колодного ; Українське релігієзнавство. – Спецвипуск. – 2009 – №1. – К. : [б.в.], 2009. – С.158–173.
5. Баумейстер А. Філософія права : [навчальний посібник] / А. Баумейстер. – Вінниця : О. Власюк, 2007. – 224 с.
6. Джемс В. Прагматизм / В. Джемс. ; пер. з англ. П. Юшкевича // Прагматизм / М. Ебер ; пер. з фр. З. Введенської ; Про прагматизм / П.Юшкевич. – К. : Україна, 1995. – С. 4–154.
7. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В. І. Шинкарук (голова) ті ін. ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К. : Абрис, 2002. – 743 с.
8. Киященко Л. П. Философия трансдисциплинарности / Л. П. Киященко, В. И. Моисеев ; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : ИФРАН, 2009. – 205 с.

УДК 282

Брильов Д.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ МУСУЛЬМАНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНИ: ДУХОВНЕ УПРАВЛІННЯ МУСУЛЬМАН УКРАЇНИ (ДУМУ)

Стаття присвячена проблемі інституалізації мусульманської спільноти України на прикладі Духовного управління мусульман України. Показано, що утворення управління являло собою легітимацію незарєєстрованих мусульманських громад, що існували з радянських часів. Водночас це було формою легітимації в Україні транснаціональної суфійської мережі аль-Ахбаш. Внаслідок вираженої ідеологічної складової в діяльності ДУМУ основними напрямками його діяльності стали видавничий та освітній.

Ключові слова: ДУМУ, іслам в Україні, духовне управління, аль-Ахбаш.

Брилєв Д.В. Институализация мусульманского сообщества Украины: Духовное управление мусульман Украины (ДУМУ). Стаття посвящена проблеме институализации мусульманского сообщества Украины на примере Духовного управления мусульман Украины. Показано, что образование управления представляло собой легитимацию незарегистрированных мусульманских общин, существовавших с советских времен. В то же время это была форма легитимации в Украине транснациональной суфийской сеть аль-Ахбаш. Вследствие выраженной идеологической составляющей в деятельности ДУМУ основными направлениями его деятельности стали издательское и образовательное.

Ключевые слова: ДУМУ, ислам в Украине, духовное управление, аль-Ахбаш.

Brylov D. Institutionalization of the Muslim Community of Ukraine: Spiritual Administration of Muslims in Ukraine The article is devoted to the problem of institutionalization of the Muslim community of Ukraine on the example of the Spiritual Administration of Muslims of Ukraine (DUMU – Dukhovne upravlinnia musul'man Ukraïny). It was shown that the formation of governance represented the legitimization of unregistered Muslim communities that existed from the Soviet era. At the same time, it was a form of legitimation in the Ukraine of the transnational Sufi network of al-Ahbash. As a result of the expressed ideological component in the activity of the DUMU, the main areas of its activity were publishing and educational activities.

Keywords: DUMU, Islam in Ukraine, spiritual governance, al-Ahbash

Питання розвитку та інституалізації релігійного життя мусульман України важливе як для розуміння сучасної релігійної ситуації в Україні, так і для відновлення історичної справедливості по відношенню до українських мусульман, включаючи їх в контекст загальноукраїнського історичного нарративу.

Маю зауважити, що ця тема неодноразово ставала предметом історічно-релігієзнавчих розвідок протягом майже всього періоду незалежності української держави від 1991 р. Серед дослідників, які звертали свою увагу на це питання, можна згадати перш за все М. Кирюшко, А. Колодного, О. Богомолова (як і інших представників Інститута сходознавства НАНУ – І. Семиволоса, Ю. Кочубея, Д. Шестопальця, О. Бубенка та С. Нетесу), Л. Маєвську, Т. Хазир-Огли, М. Якубовича, Р. Жангожу, О. Ауліна, О. Яроша, І. Козловського та інш. Окремо слід визначити дослідників – Е. Муратову, О. Бойцову, А. Булатова, З. Хайредінову, – які займалися історією ісламу в Криму та/або серед кримських татар, обмежуючи свій науковий інтерес саме цим локальним контекстом.

При цьому, багато питань залишилось поза увагою дослідників – зокрема, наявність особистісної та ідеологічної спадкоємності між підпільними мусульманськими громадами радянського часу та деякими мусульманськими організаціями, що виникли в Україні після отримання незалежності. Не був досліджений зв'язок між українськими мусульманами радянських часів, та їх одновірцями за межами УРСР, який, як свідчать дослідження особистих архівів, існував навіть на рівні богословської традиції. Тривалий час з одного дослідження в інше взагалі кочувала думка, що в радянські часи в Україні іслам *de jure* припинив своє існування, що не зовсім відповідає дійсності.

В своєму дослідженні я звертаюсь до деяких з цих питань – в першу чергу, наявність зв'язку між мусульманськими громадами радянського часу та першими мусульманськими організаціями часів незалежності, на прикладі першого духовного управління мусульман в Україні – Духовного управління мусульман України (ДУМУ). В своєму дослідженні я використовую аналіз вторинних даних – матеріалів архіву Уповноваженого у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР (з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, ЦДАВОВУ), що стосуються діяльності ісламських громад на території УРСР. Крім цього мною були використані результати досліджень вітчизняних і зарубіжних ісламознавців. В даній статті я вводжу в науковий обіг матеріали особистого архіву, що містить внутрішні документи мусульманських громад України. Я вважав за можливе і доцільне їх використання, оскільки аналіз цих матеріалів дозволяє висвітлити неофіційну історію ісламу в Україні.

Духовне управління мусульман України (ДУМУ) виникло на початку існування незалежної української держави, та являло собою легітимацію незареєстрованих підпільних громад мусульман, що існували в Україні в радянський період, переважно волзьких татар. Татарська діаспора відрізняється винятковою консолідованістю, оскільки і в радянський період вона підпільно продовжувала сповідувати іслам, солідаризуючи татарське населення таких центрів татарської діаспори, як Харків, Одеса, Донбас та Київ⁵. Крім того, в післявоєнний період до 1951 р. саме в Києві діяла єдина зареєстрована в УРСР мусульманська громада, учасники якої після її примусової ліквідації продовжували проводити релігійні обряди⁶. У 1989 р. члени цієї неофіційної мусульманської громади взяли найактивнішу участь в релігійному відродженні в УРСР, подавши документи на реєстрацію першого релігійного об'єднання⁷.

На початку 1991 р. голова мусульманської громади м. Києва Асхат Кашапов запросив колишнього студента КПІ, який мав релігійну освіту, Ахмеда Таміма надати допомогу та сприяння в організації вивчення основ Корану членами громади⁸. У червні 1991 р., разом з А. Кашаповим Ахмед Тамім відвідав Уфу, де познайомився з муфтієм Духовного управління мусульман Європейської Росії і Сибіру (ДУМЄС)⁹ Талгатом Таджуддіном. Оскільки київська громада входила до складу ДУМЄС, для підтвердження статусу духовної особи (*імама*) Ахмед Тамім повинен був отримати згоду Т. Таджуддіна.

⁵ Про визначну роль саме цих міст в житті українських татар-мусульман свідчить, зокрема, звернення в НКВС УРСР муфтія Центрального духовного управління мусульман Росії (ЦДУМ) Різаєддіна Фахретіна: «З огляду на проживання на території УРСР значного числа громадян-мусульман, як в таких великих центрах як Харків, Одеса і Київ, так і в промислово-робітничих центрах Донецького Басейну, вважається за необхідне легалізація їх фактично існуючих релігійних об'єднань – парафій» [ЦДАВОВУ, Ф. 5, Оп. 2, Спр. 2723, Арк. 2].

⁶ Зокрема, про це йде мова в донесенні від 11 липня 1951 р. Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Київській області та м. Києву А. Олейникова голові Ради І. Полянському і Уповноваженому Ради по УРСР П. Вільховому [ЦДАВОВУ, Ф. 4648, Оп. 4, Спр. 91, Арк. 173].

⁷ ЦДАВОВУ, Ф. 4648, Оп. 7, Спр. 576, Арк. 54.

⁸ Лист А. Таміму від А. Кашапова № 11 від 5.04.1991 р. (з особистого архіву автора).

⁹ Духовне управління мусульман Європейської Росії і Сибіру, одне з чотирьох духовних управлінь мусульман, що діяли в радянський період, розташовувалося в м. Уфа. У 1992 р. на VI Надзвичайному з'їзді мусульман Росії було прийнято рішення про перетворення структури ДУМЄС в Центральне Духовне Управління мусульман Росії і європейських країн СНД (ЦДУМ).

Після здачі відповідних іспитів А. Тамім був призначений Т. Таджуддіном *імамом-хатибом*¹⁰ при мечеті (арендоване приміщення, де проводилася колективна молитва) київської мусульманської громади¹¹, а в 1992 р. – *імамом-мухтасібом*¹² Головного мухтасібатського управління мусульман України¹³. 5 квітня 1993 р. це управління було перереєстровано як Духовне управління мусульман України, розірвавши тим самим адміністративну залежність від ЦДУМ.

Слід зазначити, що до того ДУМЄС вже робило спробу утворити регіональне відділення (*мухтасібат*), яке б опікувалось мусульманами України – це було Мухтасібатське управління Ростовської області, Молдови, України та прибалтійських республік, яке існувало лише на папірі [14, с. 136]. Вже 9 вересня 1992 р. Головне мухтасібатське управління мусульман України було зареєстровано. 5 квітня 1993 р. мухтасібат перереєструвався як незалежний від Уфи київський муфтіят – Духовне управління мусульман України, яке очолив шейх Ахмед Тамім.

Основними напрямками діяльності ДУМУ є: 1) духовна і просвітницька робота; 2) забезпечення виконання релігійних ритуалів (ніках, хадж, обряди з нагоди народження дитини, допомога при похованні померлих, поминки, читання Корану померлим і т.д.); 3) сприяння виробництву, імпорту та експорту продукції “Халяль”, проведення експертизи виробництва на відповідність вимогам шаріату; 4) збереження культурної спадщини мусульманських народів України, відродження і розвиток їх звичаїв і традицій; 5) проведення урочистих заходів з нагоди свят і знаменних дат в Ісламі; 6) сприяння мусульманським громадам у виділенні земельних ділянок для будівництва мечетей і ділянок під мусульманські кладовища; 7) благодійність, соціальна і моральна підтримка малозабезпечених і нужденних [13].

З моменту свого заснування ДУМУ провело 5 з’їздів мусульман України, на яких обирається керівний склад управління та приймаються програмні документи, які містять стратегію розвитку ДУМУ. Одним з головних питань, що піднімаються на з’їздах, та відображає ідеологічні пріоритети ДУМУ, є протидія діяльності екстремістських організацій і поширенню на території України радикальної ідеології.

Перший з’їзд мусульман України був проведений 16-18 вересня 1994 р. У роботі з’їзду взяли участь 199 делегатів, а також понад сто гостей з країн ближнього і далекого зарубіжжя. На з’їзді був підтверджений курс ДУМУ по протистоянню екстремістським течіям і прийнято постанову про необхідність вести через засоби масової інформації широку роз’яснювальну роботу про сутність ідеологій різних течій [7, с. 1].

У 1995 р. відбувся Пленум духовного управління, в якому прийняли участь представники мусульманських громад в складі ДУМУ, релігійні діячі кримськотатарського меджлісу, та представники громад, які висловили побажання увійти до складу ДУМУ. На пленумі обговорювалися питання оформлення руху по об’єднанню українських мусульман, підготовки релігійних кадрів, а також проблеми, які виникли у

¹⁰ Імам-хатиб – освічений в релігійних питаннях мусульманин, який очолює колективну молитву та виконує п’ятничну проповідь (*хутбу*).

¹¹ Свідоцтво ДУМЄС б/н від 2.07.1991 р. (з особистого архіву автора).

¹² Імам-мухтасіб – голова регіонального підрозділу (*мухтасібату*) духовного управління мусульман.

¹³ Довідка ДУМЄС № 411 від 14.08.1992 р. (з особистого архіву автора).

зв'язку з поширенням в Україні серед мусульман зарубіжної літератури, що містить антидержавні заклики [8, с. 1].

Другий Надзвичайний з'їзд мусульман України відбувся 24 серпня 1996 р. [6, с. 109].

Третій з'їзд мусульман України відбувся 2 квітня 2000 р. в президент-отелі "Київський", і зібрав 386 делегатів від мусульманських громад з багатьох міст України (з Николаєва, Донецька, Івано-Франківська, Київа, Львова, Одеси, Запоріж'я, а також Херсонської, Сумської та Харківської областей). Також були присутні іноземні гості, послы і співробітники дипломатичних представництв в Україні, представники засобів масової інформації, громадських організацій та державних структур. Головним мотивом з'їзду було збереження та об'єднання сильного та процвітаючого українського суспільства в протистоянні тероризму та екстремізму [9, с. 2].

Четвертий з'їзд відбувся 10 квітня 2006 р., і, за оцінкою організаторів, зібрав 512 делегатів з Київа, Одеси, Харківа, Донецька, Макіївки, Луганська, Херсону, Николаєва, Дніпропетровська, Запоріжжя, Полтави, Сум, Кіровограда, Кременчуга, Черкас, Рівно, Житомиру, Вінниці, Львова, Тернополя, Ужгорода та АР Крим. Під час засідань відбулися вибри складу керівних органів ДУМУ, та розглядалися внутрішні та організаційні питання [10, с. 2].

26 лютого 2007 р. відбувся черговий Пленум ДУМУ, в якому взяли участь керівництво ДУМУ, головні імами міст і областей України, голови громад з регіонів. На пленумі обговорювалися питання, пов'язані з роботою діючих релігійних громад і реєстрацією нових громад мусульман в Україні. Також піднімалося питання ставлення держави до проблем українських мусульман, освітлення в ЗМІ релігійного життя українських мусульман і питання повернення мусульманам культових споруд. Особливу увагу було приділено спробам використовувати національний фактор в релігійному житті мусульман України [11, с. 3].

Останній, П'ятий з'їзд, відбувся 11 грудня 2011 р. та зібрав більш ніж 3 тис. делегатів з усіх регіонів України, які представляли більш ніж 190 мусульманських громад. На з'їзді було прийнято резолюцію, в якій засуджувалися будь-які прояви екстремізму і ксенофобії, спроби політизувати релігію. Також було прийнято рішення продовжити роботу по консолідації українського суспільства, розвитку міжнаціонального і міжконфесійного діалогу, розвитку, вивченню та поширенню ісламських духовних і культурних цінностей, об'єднанню і духовному вихованню мусульман, поліпшенню взаємодії із засобами масової інформації з метою поширення "правдивої і об'єктивної" інформації про іслам [12, с. 4-5].

Сьогодні ДУМУ є найбільшою мусульманською організацією України, яка об'єднує 111 громад, розташованих в 15 областях України. Найбільша кількість громад ДУМУ налічується в Херсонській (57), Полтавській (10), Донецькій (10), Миколаївській (7), Запорізьській (6), Одеській (5), Київі та Київській обл. (5). По 2 громади ДУМУ зареєстровано в Черкаській, Хмельницькій та Сумській областях, по 1 – в Житомирській, Закарпатській, Львівській та Харківській областях. Одна недіюча громада зареєстрована в Кіровоградській області [4].

В своїй діяльності ДУМУ реалізує принцип надетнічності, об'єднуючи в своїх громадах мусульман різних національностей: від кримських і волзьких татар, чеченців та

арабів, які традиційно сповідують іслам, – до етнічних українців та росіян, які прийняли іслам. Також ДУМУ є об'єднанням, яке включає в себе послідовників всіх 4 сунітських правових шкіл (*мазгабів*) – в першу чергу найбільш поширених серед українських мусульман ханафітського і шафіїтського мазгабів. Крім того, ДУМУ підкреслює свій зв'язок з суфізмом (напрямок в ісламі, що акцентує увагу на розвитку моральних якостей мусульманина, в першу чергу за допомогою аскетичних практик і виховання щирості в намірах). У цьому зв'язку також можна відзначити ідеологічний зв'язок між ДУМУ і транснаціональною суфійською мережею “Асоціація ісламських благодійних проектів” (більше відома як “аль-Ахбаш”, або *хабашиїя*), яка займає традиціоналістську позицію в питаннях віровчення (визнаючи лише ашарітську та матурідітську акиди, тобто віровчення), та перебуває в жорсткій конфронтації з представниками політичного активізму (ісламізму) [1, с. 130]. Більше того, голова ДУМУ, шейх Ахмед Тамім не приховує того факту, що він є учнем засновника “Аль-Ахбаш” шейха Абдаллаха аль-Харарі аль-Хабаші. При цьому, як “Аль-Ахбаш”, так і ДУМУ найбільш непримиренну позицію демонструють у відношенні трьох течій: вагабізму (або салафізму), руху “Брати-мусульмани” та генетично з ним пов'язаної організації “Хізб ат-Тахрір” [15, с. 5].

Одним з важливих напрямків в діяльності ДУМУ є переклад і видання релігійної літератури. Кожні два місяця виходять періодичні видання – газета “Мінарет” (виходить з лютого 1994 р.) і дитячий журнал “Веселий світлячок”. Основна маса релігійної літератури, що виходила спочатку у видавництві “Іршад” при ДУМУ, а пізніше у видавництві “АЯ ГРУП”, видається російською, турецькою, татарською, чеченською, узбецькою і таджицькою мовами.

Більшість видань присвячено теологічним і ритуально-обрядовим темам, а також полеміці з салафітськими (вагабітськими) і ісламістськими (“Брати-мусульмани” і “Хізб ат-Тахрір”) рухами. Серед ритуально-обрядових тем значна увага приділяється практикам, пов'язаним із суфізмом (молитви за померлих, благословення реліквіями Пророка, святкування *мауліду* і ін.).

ДУМУ значну увагу приділяє публікації класичних праць по віровченню (*акиді*), ісламському праву (*фігху*) та суфізму (*тасаввуф*). Причому публікуються вчені, що належать до різних правових шкіл (*мазгабів*). Окрім того, ДУМУ друкує матеріали, які є рекомендованими провідним в сунітському світі Каїрським університетом Аль-Азгар, зокрема – книгу “Віровчення мусульман”, яка була затверджена факультетом Основ віри університету аль-Азгар [3].

Видавничим відділом ДУМУ були перекладені і видані такі книги, як “Аль-Акида ат-Тахауїя” відомого ханафітського вченого Абу Джафара ат-Тахаві, “Аль-Акаїд ан-Насафійя” представника школи аль-Матуріді ханафітського улема Наджмуддіна ан-Насафі, “Коротке роз'яснення ‘Листа’ ібн Асакира” відомого середньовічного вченого зі школи аш-Шафії і аль-Ашарі Ібн 'Асакира, “Сорок Хадисів” шафіїтського улема Мухйїддіна ан-Нававі, “Повчання синові” ханафітського вченого Абуль-Фараджа ібн аль-Джаузї, “Фігх-ль-Акбар” засновника ханафітського мазгаба Абу Ханіфи. З робіт по тасаввуф можна виділити публікацію в газеті “Мінарет” класичної праці відомого

хадрамаутского (єменського) суфія Абдаллага аль-Хаддада “Адаб сулюк аль-мурід” (“Культура поведінки мюрида”).

Крім перекладів з арабської мови класичних праць, поширених у всьому ісламському світі, ДУМУ публікує праці вчених, що мають особливе значення для мусульманських діаспор, які складають основну масу українських мусульман – зокрема, поволзьких татар. Так, видавництвом ДУМУ був виданий переклад з старотатарської робіт відомого татарського богослова і суфія Зейнуллі Расулева “Макалят Зайнійах”, а також книгу “Кауаїд аль-Іслям” (“Правила в Ісламі”), видану в Казані в 1891 р.

В 2013 р. Духовним управлінням було запущено онлайн-радіо Mplus, яке транслює мусульманські програми, підіймає теми культури, традицій, сімейних відносин, богобоязного способу життя.

При ДУМУ також діє Центр сертифікації “Халяль”, який займається організацією і проведенням сертифікації продукції та послуг, забезпечуючи незалежну і кваліфіковану оцінку їх відповідності вимогам стандарту халяль¹⁴.

Духовне управління мусульман України регулярно організовує заходи, присвячені мусульманським подіям і святкуванням заради згуртування багатонаціонального мусульманського суспільства на основі традиційних цінностей. Щорічно протягом священого місяця Рамадану проводяться *іфтари* (вечері-розговіння), які відкриті для усіх бажаючих, не лише мусульман. Також з нагоди народження пророка Мухаммада щорічно проводиться *Мауліді*, які протягом усього місяця відзначаються в усіх містах України, де діють громади ДУМУ. На ці та інші заходи, пов’язані з мусульманськими святами і подіями, запрошуються не тільки мусульмани, але й представники інших конфесій. Таким чином ДУМУ позиціонує себе як відкриту до культурного обміну організацію, що посідає не останню позицію на міжконфесійній арені в державі.

ДУМУ веде активну міжнародну діяльність. Перш за все слід зазначити, що в більшості випадків саме ДУМУ сприймається дипломатами як легітимна структура, яка представляє українських мусульман. Так, за даними офіційного сайту ДУМУ (islamyat.org), за останні роки ДУМУ відвідали делегації з Іраку, Йорданії, Італії, Лівану, Індії, Азербайджану, Малайзії (на чолі з кронпринцем та еміром штату Перліс Саїдом Файнудіном Путрою), Палестини, Об’єднаних Арабських Еміратів (на чолі із наслідним принцем та еміром емірату Аджмана шейхом Хумейдом бен Рашидом Аль-Нуаймі), парламентські делегації Канади, Туреччини та інші. Відбуваються офіційні візити (на рівні міністерств у справах релігії та вакфу) шейха Ахмеда Таміма в ісламські країни (зокрема, Єгипет та Ірак) [2, с. 34-35]. При цьому у внутрішньополітичній площині ДУМУ дотримується принципово аполітичної позиції, намагаючись максимально дистанціюватись від участі в будь-яких політично забарвлених заходах та діях. За словами очільника ДУМУ, шейха Ахмеда Таміма, “...ми, як Духовне управління, не агітуємо на підтримку якого-небудь політика або політичної сили. Не робили та не збираємось цього робити. ...Я взагалі не прихильник того, щоб людина, яка йде в політику, хоч мусульманин, хоч християнин, більш за все турбувався про інтереси своїх єдиновірців. Це неправильно. Політик має думати про інтереси держави. Тоді – це й мой

¹⁴ Харчові продукти, що не порушують мусульманські харчові заборони.

інтерес. І я можу з ним працювати, вимагати від нього” [там само, с. 29].

Важливе значення в діяльності ДУМУ займає участь у Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), одним із засновників якої й було ДУМУ, і яка утворена у грудні 1996 р., як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган. Сьогодні ВРЦіРО представляє понад 95% релігійної мережі та всі основні конфесії України [5].

Самостійно або в складі ВРЦіРО ДУМУ є членом профільних рад при різних міністерствах, зокрема, при Міністерстві оборони, Міністерстві закордонних справ, Міністерстві охорони здоров'я та інш. Підписавши меморандум про духовну опіку військовослужбовців у Збройних Силах України, представники ДУМУ отримали право давати консультації солдатам, допомагати у розвитку дисципліни в рядах армії, а також сприяти зміцненню стабільності в країні, розвитку безпеки і процвітання держави.

ДУМУ також є членом Громадської ради при Міністерстві закордонних справ, яка є консультативно-дорадчим органом, утвореним МЗС України для налагодження ефективної взаємодії Міністерства з релігійною спільнотою, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики, розгляду, проведення консультацій і надання практичних рекомендацій щодо вирішення питань, пов'язаних з міжнародною діяльністю українських релігійних організацій [17].

Значну роль в діяльності ДУМУ відіграє освітня діяльність. 11 травня 1993 р. був відкритий перший в історії незалежної України вищий мусульманський навчальний заклад – Ісламський університет. Для дітей з 1996 р. діє загальноосвітня школа «Аль-Іршад». Окрім того, до складу ДУМУ входить 40 недільних шкіл.

В університеті діє один факультет – Шаріату і основ релігії (*Кулліййа аш-шарі'а ва-усуль ад-дін*), на якому готують фахівців за 5 спеціальностями: фахівець з Шаріату, фахівець з Тафсиру і коранічних наук, фахівець з хадису і хадисознавства, фахівець з акиди (основ віровчення), фахівець з ісламського призову (*дагвату*).

На сьогоднішній день в Ісламському університеті підготовлено понад 10 випусків імамів і викладачів релігійних наук, які зараз працюють в мусульманських громадах, центрах і об'єднаннях України, Росії, Казахстану, Туреччини та інших держав.

Активно розвивається співпраця ІУ з ісламськими навчальними закладами та релігійними управліннями інших країн. Наприклад, на офіційному сайті ДУМУ зазначено, що Наказом № 60 від 11.06.2001 р., виданим Каїрським Ісламським Університетом Аль-Азгар, визначається, що диплом Ісламського університету визнається Університетом Аль-Азгар [18].

Слід також відзначити активну співпрацю ІУ зі світськими університетами (перш за все – Національним педагогічним університетом ім. М.П. Драгоманова) з питань організації методичної, навчальної та наукової роботи.

Таким чином, підводячи підсумки нашого дослідження можна зазначити наступне. Утворення ДУМУ, з одного боку, являло собою легітимацію незареєстрованих підпільних громад мусульман, що існували в Україні в радянський період, переважно волзьких татар. З іншого, утворене духовне управління водночас представляло собою частину транснаціональної суфійської мережі аль-Ахбаш, поєднуючи локальний український та глобальний ісламський контексти. Головною складовою ідеології ДУМУ є боротьба з екстремизмом та тероризмом під гаслами ісламу, в першу чергу, з

послідовниками ваггабізму (салафізму), руху “Братів-мусульман” та партії “Хизб ут-Тахрір”. Внаслідок цього, найбільш значущими напрямками діяльності ДУМУ є видавничий та освітній, які слугують розповсюдженню ідеології т.зв. “традиційного ісламу”, з вираженим суфійським компонентом.

Література:

1. *Брилев Д.В.* Активизация деятельности международных суфийских организаций // Будущее религии в Европе: сборник статей / под ред. И.Х. Максимова, О.К. Горевой. – СПб.: Алетейя, 2010. – С. 122-136.
2. *Брильов Д.В.* Ісламський фактор в державно-конфесійній політиці України: внутрішньо- та зовнішньополітичний аспекти // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку [за ред. Бондаренко В.Д. та Мищак І.М.]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 22-39.
3. Вероубеждение мусульман. – К.: АЯ ГРУП, 2010. – 36 с.
4. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2016 року. Форма №1 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/document/245083576/Dodatok1_MCU_Nakaz184-31032016.xls
5. Інформація про ВРЦіРО [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://vrciro.org.ua/ua/council>
6. *Маевская Л.* Деятельность Духовного управления мусульман Украины по противодействию распространения идеологии ваххабизма // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 22. – С. 107-112.
7. Минарет, №8(9), 1994.
8. Минарет, № 14, 1995.
9. Минарет, № 35 (специальный выпуск), 2000.
10. Минарет, № 57, 2006.
11. Минарет, № 62, 2007.
12. Минарет, № 6(86), 2011.
13. О ДУМУ [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://islam.ua/dumu-2/o-dumu/>
14. *Патеев Р.* Мусульманские общины Ростовской области // Центральная Азия и Кавказ, № 1(43), 2006. – С. 133-142.
15. Предостережение от трех заблудших течений. – К.: Аль-Иршад, 2009. – 24 с.
16. При ДУМУ действует – Центр сертификации «Халяль» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://islam.ua/dumu-2/pri-dumu-dejstvet-tsentri-sertifikatsii-halyal/>
17. При Министерстве иностранных дел Украины образован Общественный совет по вопросам сотрудничества с религиозными организациями [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://islam.ua/novosti/pri-ministerstve-inostrannyh-del-ukrainy-obrazovan-obshhestvennyj-sovet-po-voprosam-sotrudnichestva-s-religioznyimi-organizatsiyami/>
18. *Brylov D.* (2013) “Islamic Education Between Tradition and Modernization: The Ukrainian Example”, in E. Aslan & M. Rausch (Eds.) in cooperation with S. Sertkan and Z. Windisch, *Islamic Education in Secular Societies*, Peter Lang, Wien, pp. 205-221.